

А. Сайлауқызы
С. Симбаева
М. Тлебалдиева

М.С. Нәрікбаев атындағы КАЗГЮУ университеті, Астана, Қазақстан
*Корреспонденция үшін автор: m_tlebaldieva@kazguu.kz

Мағжан Жұмабайұлының «Педагогика» еңбегіндегі ұлттық таным

Аңдатпа. Мақалада Алаш арысы Мағжан Жұмабайұлының «Педагогика» еңбегін заманауи дискурстан қайта бағалау тұжырымдары талданған. Автор еңбегін қазіргі ракурстан, жаңа сұраныс туындатып отырған призмадан қарап бағамдау, ғылыми тұжырымдар жасап, жүйелеу, сол арқылы қоғам қолданысына ұсыну – мақала авторларының басты міндеттерінің бірі. Сондай-ақ, мақалада қарастырылып отырған еңбектің жазылу алғышарттары негізделген, оны зерттеп, зерделеген ғалымдар еңбектері сараланған. Қазіргі қазақ қоғамының өзекті мәселелерін шешуде осы еңбектегі тұжырымдарды ұтымды пайдалану мәселелері жүйеленген. Әлемдік ғылыми әлеуеттің талаптарына сәйкес, М.Жұмабайұлы еңбегіндегі педагогикалық ұғымдарды қазақы менталитетке сай пайымдау, төл мысалдармен дәйектеу шеберлігі қарастырылған. Сонымен қатар, еңбектің аударма ісі, ұлттық журналистика, тілдік қор, заманауи публицистикаға қосар үлесіне де назар аударылған.

Түйін сөздер: Алаш публицистикасы, ұлттық менталитет, педагогика пәні, ұлттық таным, қазақ журналистикасы, төл еңбек, ұлттық тәрбие, өзекті қағидалар.

DOI: <https://doi.org/10.32523/2616-7174-2022-141-4-84-92>

Кіріспе

Ел болашағы оның жастарының қолында десек, сол жастардың басты қасиеті мен қаруы оның сапалы, тәрбиелі білімінде болатыны анық. Ұлт ұстазы Ахмет Байтұрсынұлы бұл туралы өзінің «Қазақша оқу жайынан» мақаласында: «Бізге елді түзетуді бала оқыту ісін түзетуден бастау керек. Неге десек, болыстық та, билік те, халық та оқумен түзеледі», дейді [1]. Ал Алаш арысы Сұлтанмахмұт Торайғырұлының: «Түзу ғылымнан, түзу ұстаздан тәлім алған шәкірт неге түзелмесін?» деген риторикалық тұжырымы үздіксіз даму мен еңбектің, тың тәсіл мен озық білімнің арқа-

сында ғана ұлт пен мемлекетті бір жетістікке жететінін меңзейді [2, 151]. Бұл ойлар біздің Жаңа Қазақстандағы ұлттық стратегиямыздың талаптарына да толық сай келетін, мәнін жоймаған идея болып тұрғаны рас.

Алаш қайраткерлеріне саяси жол жабылған соң, Әлихан Бөкейханның жетекшілік етуімен «Алқа» ұйымын құрып, соның негізінде қазақ тілінде көптеген кітап жарық көріп, қазақ білімгерлерінің, жас өрендерінің санасына сәуле болуға қызмет етуін бастады. Әлихан Бөкейхан қазақ оқығандарына: «Не балаларға сабақ беріп, не жорналға, газетке мақала жазып, Алашқа қызмет қылмасақ, не қазақ тілінде кітап жазбасақ, өзге жол бізге

бөгеулі ғой», дейді [3]. Алаш қайраткерлері құрған «Алқа» бейресми шығармашылық ұйымының идеясы, мақсат-міндеті 1920-1924 жылдары жоспарланғаны тарихтан белгілі. «Алқаның» арқасында Ахмет Байтұрсынұлы «Мәдениет тарихы», «Әдебиет танытқыш», «Баяншы», «Әліпби»; Халел Досмұхамедұлы «Жануартану», «Адамның тән тірлігі», «Табиғаттану»; Міржақып Дулатұлы «Есеп құралы»; Нәзипа Құлжанова «Мектептен бұрынғы тәрбие»; Иса Тоқтыбай «Бастауыш жағрафия»; Жүсіпбек Аймауытұлы «Психология»; Бірмұхамед Айбасұлы «Жаратылыстану құралы»; Жұмағали Тілеуліұлы «Гигиена»; Файзолла Ғалымжанұлы «Геология», Мұхтар Әуезов «Әдебиет тарихы»; Қаныш Сәтпаев «Алгебра»; Әлімхан Ермекулы, Сұлтанбек Қожанұлы – математика; Елдес Омарұлы – геометрия, физика; Жұмағали Тілеуліұлы – медицина, Телжан Шонанұлы «Орысқа қазақ тілін үйреткіш»; Жұмахан Күдеріұлы – биология, Құдайберген Жұбанов, Қошкел Кемеңгерұлы – тіл саласы, лингвистикаға, ал Мағжан Жұмабайұлы «Педагогика» пәніне арнап оқулық жазды. Осы кітаптар арқылы «ғылымның терминжасам» тәсілдері қалыптасып, қазақ ғылымының терминологиясы да дамыды [4]. Осы аталған еңбектерді тереңінен зерделеп, ұлттық танымға қажет мәйегін ғылым мен қоғам игілігіне жарату – зерттеушілер алдында тұрған зор міндет.

Алаш публицистикасы мен мұрасы, тәуелсіз қазақ журналистикасына қатысты зерттеулер тек ХХІ ғасырда жасалып жатыр деуге келмейді. Алаштанушы ғалым, профессор Гүлжанат Құрманғалиева-Ержиласунның дерегіне сүйенсек, Еуропада Алаш арыстарының еңбегіне қатысты зерттеулер мен мәліметтерді бірқатар ғалымдарың кітаптары мен ғылыми мақалаларынан көре аламыз. Ол авторлар: Стивен Сейбол (Steven Sabol), Питер Рот-тиер (Peter Rottier), Марта Брилл Олкот-т (Martha Brill Olcott), Джереми Смит (Jeremy Smith), Ян Кэмпбелл (Ian Campbell), Арн Хауген (Arne Haugen), Майкл Рывкин (Mychael Rywkin), Джон Глен (John Glenn) [5]. Өз кезегімізде біз де соңғы жеті-сегіз жылдың көлемінде Алаш идеясы мен оның қазақ ұлттық журнали-

стикасындағы рөлін зерттеп, бірнеше ғылыми мақаланы халықаралық индексациядан өтетін ғылыми басылымдар бетіне жарияладық. Сондай мақаланың бірі – «Contemporary view to the history of Kazakhstan's democratic journalism and publicism» [6]. Енді осы келелі тақырыпты жекелеген мысалдар арқылы одан әрі өрбіту парызы тұр.

Алаш арысы, ақын, жазушы, қоғам қайраткері Мағжан Жұмабайұлының «Педагогика» еңбегі – арада 100 жыл өтсе де, құндылығы мен өзектілігін жоймаған төл туынды. Жаһандану дәуірінде ұлттық құндылыққа негізделген білім беру мәселесі бірінші орынға шығып, оған негіз боларлық қазықты қайдан аламыз дегенде, ұлт арыстарының заман талабы мен ұлттық танымды ескерген фундаменталды шығармалары көмекке келері сөзсіз. Ол туындыларды заманауи ракурстан, жаңа сұраныс туындатып отырған дискурстан қарап, бағамдау, ғылыми тұжырымдар жасап, жүйелеу, сол арқылы қоғам қолданысына ұсыну – бұл сала зерттеушілерінің басты міндеттерінің бірі деп санаймыз. Бұл мақала сол жауапкершілікті атқаруды мақсат етеді.

Зерттеу әдістері

Ғылыми мақаланы жазу барысында талдамалы-аналитикалық журналистикада қолданылатын ғылыми және шығармашылық әдіс-тәсілдер қолданылды. Эмпирикалық, яғни дерек жинау әдістерінен: құжаттарды саралау, эксперимент қолданылды. Теориялық, яғни алынған мәліметті ғылыми принциптеріне сай жору және түсіндірмелеу әдістерінің ішінен логикалық және тарихи әдіс, анализ және синтез, гипотетикалық әдіс, традиция, дедукуция және индукция қолданылды. Материалды жазу барысында сонымен қатар, дидактика, риторика және аргументация тәсілдері пайдаланылды.

Талқылау

Мағжанның «Педагогикасының» жазылғанына 2022 жылдың 15 қыркүйегінде тура 100 жыл толды. Ұзақ жылдар бойы оның тек ата-

уын, ұлттық педагогиканың өзегі екендігін жиі естісек те, көпшіліктің ішіне кеңінен басылып таратыла қоймағаны анық. Соңғы жылдары ғана сол істі жеке тұлғалар қолға алып, ақтаңдақтың орнын толтыруға тырысып жүргені байқалады.

Мағжан Жұмабайұлы бұл еңбегін мұғалімдерге тарту деп ұсынады. «Қазақтың қаны бір, жаны бір жолбасшысы – мұғалім» деп сөз бастаған ол: «Ниетімнің тазалығы үшін тартуымды қабыл алыңыздар», деп ой жалғайды [7, 9]. «Педагогика» кітабы өз заманында қазақ қоғамы үшін өте өзекті болған мәселелерді шешкені анық. Атап айтар болсақ:

1. Ұстаз бен шәкірттің қарым-қатынасы мен мұғалімнің міндеттері;
2. Ана мен баланың рухани және физиологиялық денсаулығының мәселелері;
3. Ұлттық таным мен оның заман талаптарына үйлесіп-үйлеспейтін тұстары;
4. Адамның жан көріністерін танудың ұрпақ тәрбиесіндегі маңызы.

Бір қарағанда, бұл тақырыптар Алаш арыстары тарапынан оған дейін де түрлі газет-журналға жекелеген публицистикалық мақалалар ретінде жарияланып келгенін ұғынуға болады. Ал осы маңызды мәселелерді көтеріп, оны шешуде бұл кітап қандай сипатта, қандай жол, әдіс-тәсілдерді қолданды, қалай еңбек етті десек, мынадай пайым жасауға болады:

- I. Өз заман талабына сай жаңа білімнің қайнар көзі;
- II. Аударма ісін ілгерілетуге атсалысқан туынды;
- III. Ұлттық менталитетке сай аударылған бірегей еңбек.

Енді осы аталғандарға жеке-жеке тоқталып, мәніне үңілейік.

1. Өз заман талабына сай жаңа білімнің қайнар көзі. «Педагогика» кітабына бұлай деп баға беруімізге бірнеше себеп бар. Біріншіден, оған дейін қазақ тілінде педагогиканы жеке ғылым, пән ретінде қарастырып, қазақ тілінде арнайы еңбек жазылған жоқ. Екіншіден, автор аталған еңбекті жазуға алғышарт болған жайттарды анықтай келе, мұғалімдер курста-

рында өткен дәрістерден және осы сала бастау алатын психология мен философия ілімдерінің С.Л.Рубинштейн, И.В.Скворцов және А.А.Смирнов сынды беделді ғалымдарының кітаптарынан түзілгенін жазады. Бұл авторлардың әрбірі – өз саласының жетік мамандары, ал ең бастысы, Мағжан Жұмабайұлының замандастары. Яғни «Педагогика» авторы тың білімнің ескірмей, қазақ ғылымына дер кезінде жетуіне де зор көңіл бөлген. Мәселен, «Психология негіздері» кітабының авторы Сергей Леонидович Рубинштейн (1889-1960) – психолог, философ, академик. Скворцов Иван Васильевич (1855-1917) – мұғалім, тарихшы, публицист. «Жалпы педагогика» кітабының авторы. Ал Смирнов Анатолий Александрович (1894-1980) – педагог, психолог, ғалым, «Мамандықтар психологиясын» жазған жан [8]. Ол авторлар жазып кеткеннен кейін 50-100 жылдан соң емес, сол көзі тірі замандас ғалымдардың жаңа еңбектеріне сүйеніп, жаңа ілімді қазақ еліне тарату жолында еңбек етті. Яғни, заманының ең озық ілімдерінен нәр ала отырып, оның дәнекершісі қызметін атқара білді.

2. Аударма ісін ілгерілетуге атсалысқан туынды. Қазақ тілінде педагогика туралы мұндай еңбек болмағандықтан (мерзімді баспасөзге шыққан журналистік мақалаларды есептемегенде), осы ілімге қатысты біраз ұғымды қазақ тіліне бейімдеп түсіндіріп қана қоймай, сонымен қатар, біратқатар терминге балама тауып аударуға, ал бірқатар терминді неологизм ретінде енгізуге тура келді. Бұл туралы автор: «Бізде бұрын жасалған пән тілі болмағандықтан, түрлі терминдерге тап басқандай, қазақша сөз табу күшке тиді», дейді. Көптеген ұғымдарды таза қазақшалауға мұғалімдер курсына бірге қатысқан замандас, рухтас, үзеңгілес достарының көмегі тигенін тілге тиек етеді. Алайда, қазіргі кей ғалымдар сияқты жаппай аударудың қисынсыз екенін түсінген автор, кейбір әлемдік ұғымдарды сол күйінде қалдыруын былайша негіздейді: «Ал енді жиһан тілі болып кеткен шет сөздерді қазақшаға аударам деп азаптануды тиісті таппадым» [7, 10]. Мәселен, перцепция, апперцепция, иллюзия, нерв, ассоциация, фантазия,

аффект, рефлекс, инстинкт, импульс, апатия деген сөздерді сол күйінде аудармастан берілуі ол ілімдердің мәнін сақтап, неологизмдерді тілге енгізу қажеттілігін негіздегенінен деп санай аламыз. Ал феноменализм, эмперизм, силлогизм, энтимема, эстетика сынды сөздер арқылы жаңа ілім туралы тың хабар бергісі келеді. «Педагогика» ғылымына қатысты шет тілден енген сөздер көп болғандықтан, оларға қазақша өте тиімді, дәл балама табуға барынша күш салғанын аңғаруға болады. Мәселен, ішкі сезім, хукім, ес, қиял, іскерлік, әсерлену, құлық, қайрат және т.с.с. ұғымдардың әрбіріне бұрын-соңды көп айтылмаған кең, әрі терең мағына береді.

3. Танымға сай аударылған ұлттық бірегей еңбек. Олай деуімізге не негіз бола алады? Бұл еңбектегі әр жаңа ұғымды қазақтың санасына сай түсіндіре алуы үшін автор негізінен ұлттық психологияға сай мысалдарға жүгінеді. Мәселен, «Психология» бөлімінде жанның бар екенін дәлелдеу үшін «Ақша қарда жосылып жатқан айқын ізге түссек, алдымызда аңның барлығына күмән қыламыз ба?» деп қазақтың қанына біткен қансонар аңшылығынан нақты мысал келтіре отырып, оқырманынына түсіндіре де, ойландыра да сауал тастайды. [7, 42] Сонымен, қатар, «Жақындық ассоциациясы» бөлімінде уақыттың бірлік ассоциациясын түсіндіре келе: «... біз ұстау үшін бір атқа құрық салғанымызды суреттесек, аттың үркіп кеткендігі, біраз барып тоқтағаны, біздің жүгендегеніміз өздері келіп суреттеледі», деп қазақтың тұрмыс-тіршілігіндегі параллель мысалмен білімді оқырманының жан дүниесін үндестіреді [7, 85].

Ал «Қиял» бөлімінде оның **еріксіз һәм ерікті түрі болатынын айта келе**, қазақ баласының қиялына жеке тоқталады. «Жаратылыстың құшағында, меруерт секілденген көк шатырдың астында, хош иісті жасыл кілем үстінде күнмен бірге күліп, түнмен бірге түнеріп, желмен бірге жүгіріп, алдындағы малымен бірге өріп, сары сайран далада туып, өсетін қазақ баласының қиялы жүйрік, өткір, терең болуға тиісті. Бірақ қазақ қиялы тәрбие көрген жоқ, әлі тағы, әлі бала. Біз күндер, жыл-

дар өткен соң қазақ қиялы тәрбие алып, тереңдеп, адамзат дүниесін бастайтын бір жарық жұлдыз болар деп иманымыз кәміл» [7, 95].

Ойлау ұғымын түсіндіру кезінде «Педагогиканың» авторы балаға мысал ретінде жылқы мен қойды салыстыруды ұсынады. Қазіргі өзге тілден, өзге менталитеттен сол бойы жалаң көшірілген оқулықтарды қарап отырып, дәл осындай мысал болса, торай мен тауықты, қабан мен аюды салыстырып бере салатыны анық. Ұғым мен суреттеу категориясын түсіндіру кезінде сол жылқы мысалын одан әрі дамыта келе, «Мысалы, жылқы туралы ұғым – әрбір жылқының дербес сындарын алып тастасаң, торылығын, көктігін, жаддастығын, қайқылығын сықылды, сонда ғана ұғым болады» деп зерделетеді [7, 99]. Ал **ұғымның ішкі ауданы** дегенді түсіндіргенде мысалға «Адам. Қазақ. Ағаш» сөздерін алып, осы үш ұғымды өзара салыстырады. Сол арқылы өзін, өз ұлтын тануға да қадам жасатады [7, 101].

Мағжан Жұмабайұлы мұғалім мен балаға жан әлемінің негізгі категорияларын түсіндіру кезінде орныққан дүниетанымнан, мәселен қазақтың тұрмыс-салтынан ғана емес, мақал-мәтелдерінен де мысал келтіріп отырады. **Шартты хукімді** түсіндіру барысында «Қалауын тапсар қар жанады» деген қазақ мақалын мысал етеді.

Сонымен қатар, М.Жұмабайұлы сол кезеңде енді-енді таралуы тиіс қазақы руханияттан да хабардар етіп, оны мысал арқылы оқырманға насихаттау, дәріптеу мақсатын қойғанын байқаймыз. **Еріксіз (бос) һәм ерікті (берекелі) қиял** ұғымын түсіндіре келіп, «Мысал үшін Міржақып Дулатұлының «Бақытсыз Жамалын» алайық. Дәл сол романда суреттелгендей Жамал деген қыз қазақта болған емес. Бірақ Нұрилла, Сағила, Аққыз, Ақбала... деген қазақтың қыздары бар. ...қазақтың бақытты өмір сүре алмаған сорлы қыздарын оймен бірге жинасаң... Сәрсенбайдың Жамалы келіп шығады», дейді. Яғни типтік образ тәсілін тиімді қолданған. Қоғамның көп суреттерінен ерікті қайратын жұмсап жаңа суреттеуді жасап шыққан Міржақып мысалы арқылы әрі оның осы еңбегін оқуға оқырманын қызықты-

ру (қазіргі тілмен айтқанда, пиар қызметін) міндетін де атқарады.

Мағжан Жұмабайұлы жай мысал емес, есті мысал келтіргенді жөн көретінін байқауға болады. Айталық, күрделі силлогизмді түсіндіру кезінде: «Сәрсембай – адам, әрбір адам өз ұлтын сүйеді, ендеше Сәрсембай да өз ұлтын сүйеді. Сәрсембай өз ұлтын сүйеді, өз ұлтын сүйген адам ұлтының бақыты үшін өз бақытын құрбан қылады, ендеше Сәрсембай да ұлтының бақыты үшін өз бақытын құрбан қылады», деген сөйлемдер келтірген [7, 109]. Бұдан түйетініміз, мысалдың өзі баланы ойлантаын, тәрбиелейтін үлгі болуына зор көңіл бөлген. Бұдан терең, әрі жанды мысал «Тіл» бөлімінде көптеп келтіріледі. «Тілсіз ұлт, тілінен айырылған ұлт дүниеде ұлт болып жасай алмақ емес. Ондай ұлт құрымақ. Ұлттың ұлт болуы үшін бірінші шарт – тілі болу. Ұлттың тілі кеми бастауы ұлттың құри бастағанын көрсетеді. Ұлтқа тілінен қымбат нәрсе болмасқа тиісті. Бір ұлттың тілінде сол ұлттың сыры, тарихы, тұрмысы, мінезі айнадай көрініп тұрады», дейді автор [7, 117].

Фантазия ұғымын түсіндіре отырып, Мағжан Жұмабайұлы жоқты бар қылатын, өмірге тіл беретін бұл категорияның айқын мысалы ретінде өзі қазақтың сыршыл ақыны деп баға берген Шәңгерей Бөкеевтің мына өлеңін мысал етеді:

*«Таудағы тас ұядан,
Лашындай сарыққан қиядан
Шалқып сөзім шығады,
Ойласам пікір-қиялдан.
Аспалап қиял кетеді,
Шыққан оқтай жаядан.
Жасындай барып жалт етіп,
Көк капусын ашады,
Жарығына алданып,
Дидарға қадам басады...» [7, 94]*

Шын хүкім ұғымын түсіндіру кезінде «Ахмет Байтұрсынұлы – қазақ тілін көп тексерген», «Абылай – данышпан хан болған» деген пайымдарды алға тартады. [7, 106] Осылайша қазақ баласына қазақ зиялыларының есімі мен туындыларынан мысал келтіре отырып, туған еліне жақын етіп тәрбиелеуді көздегенін аңғарамыз.

Нәтижелер

Қазақ қоғамына, оның ішінде баланың білім алуы мен тәрбиесіне қатысты өзекті деген негізгі қағидаларды Мағжан Жұмабайұлы айқын мақсатпен түзіп шықты. Осы мәселелерді заманының озық ғалымдарының еңбегін аударып, оны ұлттық танымға сай қорытып, сосын оқырғанға сіңімді, түсінікті етіп жазып шығу – зор міндет болған. «Педагогика» еңбегінің арада 100 жыл өткеннен соң да, бүгінгі таңдағы қызметі келесідей салаларда көрініс табады деуге негіз бар:

1. Өзектілігін жоймаған идеялар. Мысалдар мен пайымдар, түсіндіру мен салыстыру кезінде Мағжан Жұмабайұлы оқырманына үлкен ауқымдағы ұлттық идея дәнін де сеуіп отырғанын аңғаруға болады. Оны жоғарыда келтірілген ойлау, тіл категорияларын түсіндіру кезіндегі мысалдарынан аңғаруға болады. Мәселен, автор сүю сезімінің деңгейлерін айта келіп, басты мұратты Абайдың «адамзатты сүюмен» былайша үндестіреді: «Адамның шын мағынасымен адам болуы үшін өзін сүю, жақындарын сүюмен қанағаттанбай, жалпы адамзатты сүюі шарт. Өзінің һәм жақындарының ғана пайдасын іздемей, жалпы момын халықтың пайдасын іздеуі шарт». [7, 136] Жақынына жанашыр, елшіл, ұлтшыл, жалпыадамзатты сүйетін жүректі ұрпақты тәрбиелеуді берік ұстанған осы көзқарастарды бүгінгі Жаңа Қазақстанның мемлекеттік идеологиясы етіп қалыптастыруға тиіспіз.

2. Ескі, әрі тың сөздер. Қазақ тілінің бүгінгі лексиконынан ысырылып, аса қолданылмай кеткен кей сөздер заманауи публицистиканың, модерн журналистиканың көркемдеуші құралдары бола алар еді. Мәселен, өз еңбегінде авторы тістің шығу барысын «тісеу» деген. Сондай-ақ қазіргі таңда қарапайым жұртшылық қана емес, стоматологтардың өзі толық біле бермейтін тіс атаулары күрек тіс, ит азу, ас азу, түпкі азу, сүт тіс, дәйімгі тіс деп толық сипатталған. [7, 39] Жоққа шығаруды – бекерлеу, живописьті – сұлу сурет, іш пысуды – пысымпаз, ересек адамды – жеткен, қызығуды – оянымпаз, үлгіні – өрнек, тырмысуды – ықтият қылу деп те айтар болсақ, қазақ

тілінің заманауи тынысы одан әрі ашылып, қазақ журналистерінің де сөздік қорын байыттары сөзсіз.

3. Заманға лайық ұлттық тәрбие. Қазақы дәстүрге негізделген төл тәрбиенің қоғам дамуына сай нұсқаларын да осы еңбектен көптеп кездестіруге болады. Әр категорияны түсіндіру барысында қазақы менталитетке мақал-мәтелдер арқылы жақындап отырады. Мәселен, ұялудың мәні мен маңызына тоқтала келе, былай деп түйіндейді: «Адамға ұялудан күшті жаза жоқ. «Өлімнен ұят күшті» дейді қазақ». [7, 128] Ал баланың айналасындағы адамдардың құлықты болуын талдау кезінде: «Баланың ізгі құлықты болуы үшін ата-ана, туған-туысқандары өздері ізгі құлықты болуға тиісті. «Ұяда не көрсе, ұшқанда соны қылады» деп түйіндейді. Дәл осымен үндес тұжырымды бүгінгі таңда Еуропа және ТМД-ның психолог-педагогтары жар сала насихаттап, «ата-ананың рөлдік тәрбиесі» деп тұжырымдап жүр.

4. Жас педагогтар мен ата-аналарға құнды кеңестер. Балаға білім ғана емес, тәрбиені де берудің маңызы артқан дәуірде жас педагогтарға ғана емес, жас ата-аналарға да ұлттық қайнардан нәр алған еңбектерді насихаттау, оның өзекті кеңестерін түсіндіру аса маңызды. Мәселен, «Баланы қорықпайтын ер қылып өсіру үшін оның денесін һәм жанын сау, берік қылып тәрбие қылу керек. Ал ерлікке іспен үйрету керек», дейді. Ал баланы ұрып-соғу адамшылыққа жатпайтынын айта келе: «Ұрылып, соғылып тәрбие қылынған бала жанының бар жақсы мінездерінен, ақылынан, есінен айрылып, миғұла, өтірікші, су жүрек, жасқаншақ болады» деп ескертеді. Сондай-ақ, бүгінгі таңда өте өзекті болып тұрған, елімізде логопедтер мен дефектологтардың қызметіне деген сұранысты бірнеше есе арттырып тұрған баланың тілі шығу мәселесіне қатысты бұл еңбек не дейді? «Бала тілінің дұрыс өркендеуінің бірінші шарты балаға сөзді бұзып сөйлемей керек. Және балаға ұқпайтын жат сөз үйретпеу керек. Екінші – баланы өзі теңді балалармен бірге ойнату керек. Баланы ешбір уақыт сөзден тыймау керек. Былдырласын, шолжыңдасын – сөйлей берсін. Ал енді

баланың тілін шын дұрыс жолға салатын, дұрыстайтын, байытатын – мектеп», деген. [7, 119] Баланың қоршаған ортасының айналасының тазалығы, реттілігі және сұлулығына да зор мән беру керектігін айта келіп, «Бала неше түрлі сұлу үндерді естісін. Неше түрлі сұлу түрлерді, түстерді көрсін. Сұлу сөздер, сұлу өлеңдер жаттасын. Түрлі музыка құралдарының әуендерін тыңдасын, сурет салып үйренсін, ән салып, музыка құралдарын ойнап үйренсін. Міне, осыларды естісе, баланың сұлулық сезімдері өркендейді», деп тұжырым жасайды. Тура сол сөзде баласына былапыт сөз сөйлейтін ата-аналарды сынның тезіне алады. «Отағасы-ау! Бала-шағаның алдында былық-былапыт сөздерді сапырып сөйлеуіңді қой. Қайдағы құдай атқан сөздерді естіп өскен ұлыңда қандай әдеп болады, қызыңда қандай қылық болады?!» деп ой тастайды [7, 134].

Қорытынды

«Тәрбие ғалымдарының пікірлерін таңдап алуға ұмтылдым» деп, М.Жұмабайұлы өзіне мақсат қойған. Белгілі ғалым-педагог К.Жолдыбаев: «Заманға дәл жаңа кітап шыққанша малданып, одан кейін оқып, салыстыра қарап, бұрынғы жазғандардың адасқан жерін тауып отыруға Мағжан педагогикасы іздесе таптырмайтын пайдалы тарихи материал» деп баға береді. Ал педагог, қазақ тілі мен әдебиетінің маманы Алтын Биғазина: «Аталған еңбекті сараптай келе, өткен ғасырдың 20-жылдарында педагогикалық-психологиялық трактатта айтылған ойлар бүгінгі тәуелсіз мемлекетімізді дамытуда, әсіресе ұлттық байлығымызды пайдаланып, оны қажетімізге жаратуда таптырмас мұра болып отыр» деп пайымдайды [9]. Ал Ирландияда жүріп, Алаш танымы бойынша докторлық диссертация қорғаған ғалым Өзгежан Кесиджи Алаш қозғалысы мен қазақ танымының егіз ұғым екенін өз ғылыми мақалаларында тілге тиек етеді [10].

Қорытындылай келгенде айтарымыз, тәлім-тәрбиенің жаңа әдіс-тәсілдерін талап ететін «альфа» буыны қалыптасып жатқан қазіргі кезеңде, ұлттық педагогика мен оны

БАҚ, озық технологиялық медиақұралдар арқылы талдап, насихаттаудың тың стратегиясы мен тұжырымы қалыптасуы керек-ақ. Бұл тұрғыдан алғанда, жаңа форматқа контент өзегі болып енуі тиіс төл дүниетанымның не екенін анықтау барысы нақты саяси және ғылыми жігерді талап етеді. Жастардың санасына, олардың негізгі дүниетанымдық құндылығына іргетас болып қаланатын іргелі идеяларды ескеруде осы ғылыми еңбекте көр-

сетілген үлгілер сияқты нәзік түсінік, ұлттық пайым қажет болары сөзсіз.

Өзекті, қажетті білімді М.Жұмабайұлы «Педагогикасында» ұлтқа қажет үлгіде, ғылымның және төл дүниетанымның талабына сай жеткізген. Енді соны саралап, заманға сай өзекті идеяларын қоғам игілігіне ұсыну, практикалық қолданысын кеңейту, қажетімізге жарату бүгінгі күннің зор міндеті мен қажеттілігі болып отыр.

Әдебиеттер тізімі

1. Елді түзету – бала оқыту ісін түзетуден басталады // Айқын. – 10.09.2019. [Электрон. ресурс]. – URL: <https://aikyn.kz/6590/7870-eldi-tuezetu-bala-oqytu-isin-tuezetuden-bastalady/> (қаралған күні: 1.10.2022).
2. Қазақ афоризмдері. Құраст: Е.Шәймерденұлы. – Алматы: Алматыкітап. – 2008. – 304 б.
3. Алаш арысы Әлихан Бөкейханұлының тіл туралы толғамдары // Ана тілі. 29.04.2015. [Электрон. ресурс]. – URL: <https://anatili.kazgazeta.kz/news/30254> (қаралған күні: 1.10.2022).
4. Құрманбайұлы Ш. Ахмет Байтұрсынұлы – қазақ терминологиясының негізін қалаушы. // Қайраткер аманаты және ұлт мұраты: ғылыми-теориялық конференция материалдары. – Құраст: С.Шүкірұлы, Ж.Тұрлыбекова. – Алматы, 2012. – 272 б.
5. Құрманғалиева-Ержиласун Г. Алаш тақырыбы және Ахмет. // Қазақ әдебиеті. – 2022. № 44 (3834). – 6-7 б.
6. Sailaukyzy, A., Shakuova, R. Sak, K., Lebedeva, T. // Contemporary view to the history of Kazakhstan's democratic journalism and publicism | Visión contemporánea de la historia del periodismo y el periodismo democrático de Kazajistán. Opcion, 2018, 34(85-2), pp. 825–849.
7. Жұмабаев М. Педагогика. – Нұр-Сұлтан. – 2022. – 160 б.
8. Психологи МГУ. // Факультет психологии МГУ им. М.В. Ломоносова, официальный сайт. [Электрон. ресурс]. – URL: http://www.psy.msu.ru/people/smironov_aa.html (қаралған күні: 1.10.2022).
9. Биғазина А. М.Жұмабаевтың педагогикалық көзқарастағы ұлттық тәлім тәрбиесі. // Білім айнасы. – 10.10.2018. [Электрон. ресурс]. – URL: <https://bilimainasy.kz/> (қаралған күні: 1.10.2022).
10. Kesici, Özgecan. The Alash movement and the question of Kazakh ethnicity. – URL: <https://www.scopus.com/results/authorNamesList.uri?sort=count-f&src=al&sid> (Accessed: 11.12.2022).

References

1. Eldi tuzetu – bala okytu isin tuzetuden bastalady [Country correction-begins with the correction of the child's education], Aikyn. – 10.09.2019. [Electronic resource]. Available at: <https://aikyn.kz/6590/7870-eldi-tuezetu-bala-oqytu-isin-tuezetuden-bastalady/> (Accessed: 1.10.2022).
2. Kazak aforizmderi [Kazakh aphorisms]. Compiled by E.Shaimerdenuly (Almatykitap, Almaty, 2008, 304 p.).
3. Alash arysy Alihan Bokejhanulynyn til turaly tolgamdary [Reflections of Alash leader Alikhan Bukeikhanovich on the language], Ana tili [Native language] 29.04.2015. [Electronic resource]. Available at: <https://anatili.kazgazeta.kz/news/30254> (Accessed: 1.10.2022).
4. Kurmanbaiuly Sh. Ahmet Baitursynuly – kazak terminologijasynyn negizin kalaushy [Akhmet Baitursynovich is the founder of Kazakh terminology], Kairatker amantaty zhane ult muraty: gylymi-teorijalyk konferencija materialdary [Kairatker amantaty and the ideals of the nation: materials of the scientific and theoretical conference]. Compiled by S.Shukiruly, Zh.Turlybekova (Almaty, 2012, 272 p.).
5. Kurmangalieva-Erzhilasun G. Alash takyryby zhane Ahmet [Alash theme and Ahmet], Kazak әдебиет [Kazakh literature], № 44 (3834), 6-7 (2022).

6. Sailaukyzy, A., Shakuova, R. Sak, K., Lebedeva, T., Contemporary view to the history of Kazakhstan's democratic journalism and publicism, *Visión contemporánea de la historia del periodismo y el periodismo democrático de Kazajistán*. *Opcion*, 34(85-2), 825–849 (2018).
7. Zhumabayev M. *Pedagogika* [Pedagogy] (Nur-Sultan, 2022, 160 p.).
8. Psihologi MGU [MSU psychologists], *Fakul'tet psihologii MGU im. M.V. Lomonosova*, oficial'nyj sajt [Faculty of Psychology of Lomonosov Moscow State University, official website]. [Electronic resource]. Available at: http://www.psy.msu.ru/people/smironov_aa.html (Accessed: 1.10.2022).
9. Birazina A. M. Zhumabaevtyn pedagogikalyk kozkarastagy ulttyk talim tarbiesi. // *Bilim ajnasy* [The Mirror of Knowledge]. – 10.10.2018. [Electronic resource]. Available at: <https://bilimainasy.kz/> (Accessed: 1.10.2022).
10. Kesici, Özgecan. The Alash movement and the question of Kazakh ethnicity. Available at: <https://www.scopus.com/results/authorNamesList.uri?sort=count-f&src=al&sid> (Accessed: 11.12.2022).

А. Сайлауқызы, С. Симбаева, М. Тлебалдиева

М.С. Нәрікбаев атындағы КАЗГЮУ университеті, Астана, Қазақстан

Национальное познание в книге «Педагогика» Магжана Жумабаева

Аннотация. В статье проводится анализ ценностей в книге деятеля Алаш Магжана Жумабаева «Педагогика» с точки зрения современного дискурса. Одна из главных задач авторов статьи - рассмотреть труды Магжана Жумабаева через призму современного ракурса, порождающего новый спрос, а также создание и систематизацию научных выводов. Рассматриваются предпосылки создания книги, проанализированы труды ученых, изучавших работы писателя. Кроме того, в статье отмечена важность рационального использования идей данного труда при решении актуальных проблем современного казахского общества. Труд М.Жумабаева соответствует требованиям мирового научного потенциала и отражает менталитет казахского народа, искусно переданный в книге приведенными примерами из жизни. Важно отметить особый вклад данного труда в современную публицистику, национальную журналистику, переводческое дело, в частности в языковой фонд казахского языка.

Ключевые слова: Алашская публицистика, национальный менталитет, педагогика, казахская журналистика, национальный учебник, национальное познание, казахское воспитание, актуальные утверждения.

A.Sajlaukyzy, S.Simbaeva, M.Tlebaldieva

M. Narikbayev KAZGUU University, Astana, Kazakhstan

National knowledge in the work «Pedagogy» by Magzhan Zhumabayev

Abstract. The article analyzes the values of the the book «Pedagogy» by arys Alash Magzhan Zhumabayulu for modern discourse. One of the main tasks of the article authors is to consider the work of Magzhan Zhumabayulu through the prism of a modern perspective that generates a new demand, as well as the creation and systematization of scientific conclusions. The article examines the prerequisites for the creation of the book, analyzes the works of scientists who have studied the writer's works. Additionally, the article acknowledges the importance of ideas which could be rationally used in solving urgent problems of modern Kazakh society. The book by M.Zhumabayulu meets the requirements of the world scientific potential and reflects the mentality of the Kazakh people, artfully conveyed in the book though life examples. It is important to note a special contribution of this work to modern publicism, national journalism, translation, in particular, to the Kazakh language fund.

Keywords: Alash publicism, national mentality, pedagogy, national textbook, Kazakh journalism, national knowledge, kazakh identity, national education, current statements.

Авторлар туралы мәлімет:

Сайлауқызы А. – PhD, Adjunct Assistant Professor, М.С. Нәрікбаев атындағы КАЗГЮУ университеті, Астана, Қазақстан.

Симбаева С. – ф.ғ.к., Teaching Professor, М.С. Нәрікбаев атындағы КАЗГЮУ университеті, Астана, Қазақстан.

Тлебалдиева М. – Senior lecturer М.С. Нәрікбаев атындағы КАЗГЮУ университеті, Астана, Қазақстан.

Sajlaukyzy A. – Ph.D., Adjunct Assistant Professor, M. Narikbayev KAZGUU University, Astana, Kazakhstan.

Simbaeva S. – Candidate of Philological Sciences, Teaching Professor, M. Narikbayev KAZGUU University, Astana, Kazakhstan.

Tlebaldieva M. – Senior lecturer, M. Narikbayev KAZGUU University, Astana, Kazakhstan.